

ПРОМІЖНИЙ (ОПОСЕРЕДКОВАНИЙ) АНТЕЦЕДЕНТ ЯК СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ОДИНИЦЯ АНАФОРИЧНИХ ВІДНОШЕНЬ В СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Ярослав Мельник¹, Надія Гериш²

¹Карпатський національний університет Василя Стефаника;
76000, м. Івано-Франківськ; e-mail: kzm@pni.edu.ua;

²Чернелицький ліцей; 78112, Івано-Франківська область, Коломийський
район, с-ще Чернелиця, вул. Незалежності 20;
e-mail: herysnadia@gmail.com

Статтю присвячено проміжному (опосередкованому) антецеденту як структурно-семантичній одиниці анафоричних відношень.

Актуальним є визначення проміжного (опосередкованого) антецедента у семантичній організації речення та суміжних синтаксичних конструкціях.

Мета дослідження – дослідити й описати проміжний (опосередкований) антецедент у синтаксичних конструкціях.

Виконання поставленої мети зумовило реалізацію таких завдань: 1) узагальнити поняття анафоричних відношень як різновид семантичних; 2) дослідити анафоричні відношення з проміжним (опосередкованим) у художньому тексті. Анафоричні відношення як засіб зв'язності між компонентами семантичної текстової структури репрезентовано за допомогою різноманітних схем, де виявлено один, два проміжні (опосередковані) антецеденти. Синтаксичні конструкції з проміжними антецедентами охоплюють референційною, граматичною, смисловою, семантичною зв'язністю досить великі текстові фрагменти.

Звернено увагу на те, що у процесі аналізу анафоричних відношень мають місце варіанти вживання як структурно-семантичної одиниці анафоричних відношень проміжного (опосередкованого) антецедента, який у художньому тексті може бути репрезентовано синонімом, гіперонімом, субстантивованим прикметником, іменником, вокативом, таксономічною дескрипцією, а також лексико-семантичними одиницями позитивної або негативної аксіології.

Ключові слова: анафоричні відношення, основний антецедент, проміжний (опосередкований) антецедент, кореферентність.

Один із аспектів сучасної лінгвістики спрямований на вивчення анафори як семантичної категорії. Функціональний підхід до з'ясування мовних явищ передбачає всебічний аналіз тексту та його категорій. Анафоричні відношення розглядаються не лише як відношення між формальними компонентами тексту, а й як відношення між смислами, на ґрунті референційної теорії отримала низку ознак, пов'язаної з когнітивними механізмами [5, с.171].

У процесі аналізу мають місце варіанти вживання “опосередкованого антецедента”, коли між ним і анафоричним елементом є “проміжний антецедент”, який має зв'язувальну властивість завдяки текстовому розшаруванню та актуалізованій семантиці. Їх можна поділити на два типи: перший – проміжні антецеденти, виражені лексемами в номінативній функції, другий – лексеми, які виконують дейктичну функцію.

При смисловій зв'язності тексту може уточнюватися й антецедент (сислове джерело), репрезентоване займенником, який розгортає анафоричну пару, зокрема залежною клаузою: “**Ті, кому** страх скував волю, залишилися в Чугука, очікуючи милості переможців. **Ті, хто** вибрав страждання нескорених, вирушили за генералом Бакичем. **Вони** були приречені” (Д. Білий “Чорне крило”) [2].

За словами Н. В. Гуйванюк, “кореферентними з точки зору синтаксичної номінації є переважно два або більше мовних засоби, які виконують спільну денотативну чи репрезентативну функцію, тобто функцію позначення (вираження) мовного референта”. Проміжні антецеденти та анафоричні елементи (анафорики) кореферентні з основним антецедентом [7, с.16].

Проміжним антецедентом виступає вторинна **синонімічна номінація** в процесі анафоричної референції:

“І всі забажали почути, що скаже **Естерка**.

Візник **Йосель** і зять **Абрумів** піднялись привести **сліпу**.

Вона ще не спала” (М. Коцюбинський “Він іде”) [11]. Анафоричні відношення як засіб зв'язності між компонентами семантичної текстової структури можна репрезентувати за допомогою схеми:

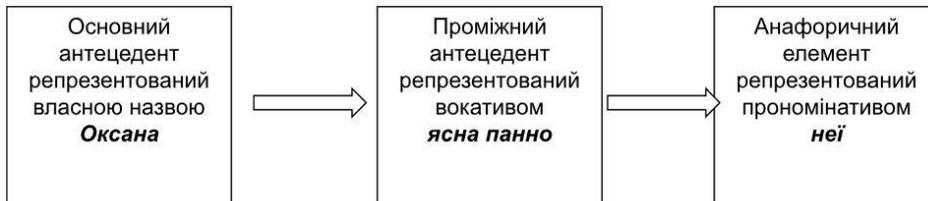
Роль проміжного антецедента в процесі анафоричної номінації може виконувати семантичний актант (аргумент), репрезентований **субстантивованим прикметником**: “Нарешті **вона** ступила на подвір'я і побачила **Половченка**. Спочатку їй здалося, що **старий** утомлено стоїть біля стіни, тримаючи в руках мушкет, і аж раптом помітила, що із

грудей **його** стирчить довгий держак від вил” (Д. Білий “Заложна душа”) [1]. Анафоричні відношення як засіб зв’язності між компонентами семантичної текстової структури можна репрезентувати за допомогою схеми:

Роль проміжного антецедента може виконувати вокатив: “**Оксана**, не вірячи у свій порятунок, тремтіла.

– Заспокойся, **ясна панно**, – гречно звернувся до **неї** Остап, подаючи руку, – ми козаки чесні, а з твоїми кривдниками за звичаєм вчинили” (Д. Білий “Заложна душа”) [1]. Анафоричні відношення як засіб зв’язності між компонентами семантичної текстової структури можна репрезентувати за допомогою схеми:

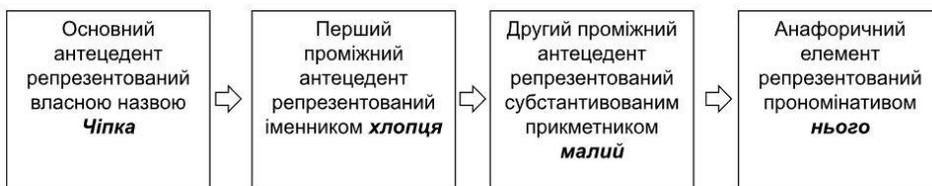
“Але, знаючи на власній шкірі, що таке гайдамацька стежка, пильно озирнувся **Чіпка** і вглядів, як на обрії здіймається сіра хмара. Тоді звернув **хлопець** назад, у рятівне степове море, приліг між духм’яним чебрецем і став чекати наближення хмари. Через півгодини повз **нього** вже проходило військо” (Д. Білий “Заложна душа”) [1]. Анафоричні відношення як засіб зв’язності між компонентами семантичної текстової структури можна репрезентувати за допомогою схеми:

Основний (ключовий) антецедент у сукупності з двома проміжними антецедентами й анафоричним елементом утворюють анафоричний ряд:

“**Чіпка** назвав себе. Чоловік коротко сказав, як зветь доньку, а себе звелів називати паном Вербовським. Поява **хлопця** прийшлася Оксані та батькові до душі. Сам **малий** поводить ся напрочуд статечно, і віяло від **нього** якоюсь надійністю, що й степ відразу здався не таким уже

чужим та байдужим” (Д. Білий “Заложна душа”) [1]. Анафоричні відношення як засіб зв’язності між компонентами семантичної текстової структури можна репрезентувати за допомогою схеми:

Проміжний антецедент в процесі анафоричної референції може бути носієм позитивної аксіології: “Марширували, бадьоро здіймаючи легендарні багнети, **солдати у трирогівках**, у зелених мундирах з білими ременями, що хрест навхрест стягували випнуті груди, з-під білих хвостатих перук на червоні обличчя рясно лився піт, торохкотіли візки із гарматами, на конях тряслися **гусари** у розшитих доманах і високих шапках із султанами, синіли мундири **драгунів** із червоними нагрудними бляхами, блимали ордени **офіцерів**... Високо тріпотіли прапори, гуркотіли барабани, вилися бунчуки на довгих списах донців, сліпили очі начищені стволи гармат. Усе це гриміло, тупотіло, тріщало, бряжчало зброєю і готове було стерти на порох будь-що на своєму переможному шляху...

–“Іч, **які красені**, – подумав Чіпка, а чи не взяли **вони** Трохима у полон?”” (Д. Білий “Заложна душа”) [1]. Анафоричні відношення як засіб зв’язності між компонентами семантичної текстової структури можна репрезентувати за допомогою схеми:

Класифікаційна, об’єктивна, таксономічна дескрипція у ролі проміжного антецедента: *Якщо в такий час повертається з інституту **Микола Баглай**, студент металургійного, то він ясна річ, зупиниться на майдані і за звичкою послухає собор, його мовчання, послухає оту не кожному доступну “музику сфер” (О. Гончар “Собор”) [6]. Завдяки анафоричному ряду “**Микола Баглай – студент металургійного – він**” автор називає головного героя і водночас вказує на його соціальну приналежність. Анафоричні відношення як засіб зв’язності між компонентами семантичної текстової структури можна репрезентувати за допомогою схеми:*

Проміжний антецедент може бути носієм конотативного навантаження:

- *“Не відчиняй! – почув я розпачливий вигук Марини. – Це він!*
- *Хто – він? – трохи приречено запитав я.*
- ***Владік!** – перелякано відповіла вона.*

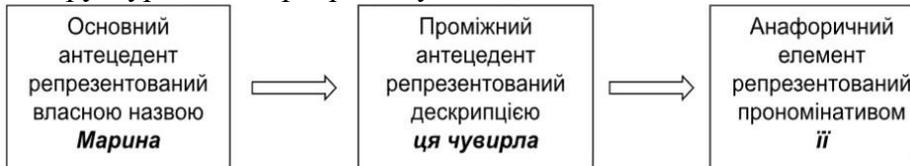
*Тим часом у двері **хтось** досить нахабно дзвонив, час від часу додаючи удари ногами.*

*З мене було досить. Я відчинив двері – **здоровенний голомозий амбал** виник переді мною, немов чудовисько з темряви. **Амбал**, не звертаючи на мене уваги, ввалився до кімнати.*

- *Де **Марина**? – грізно запитав він.*
- *А ти хто такий? – втомлено запитав я.*

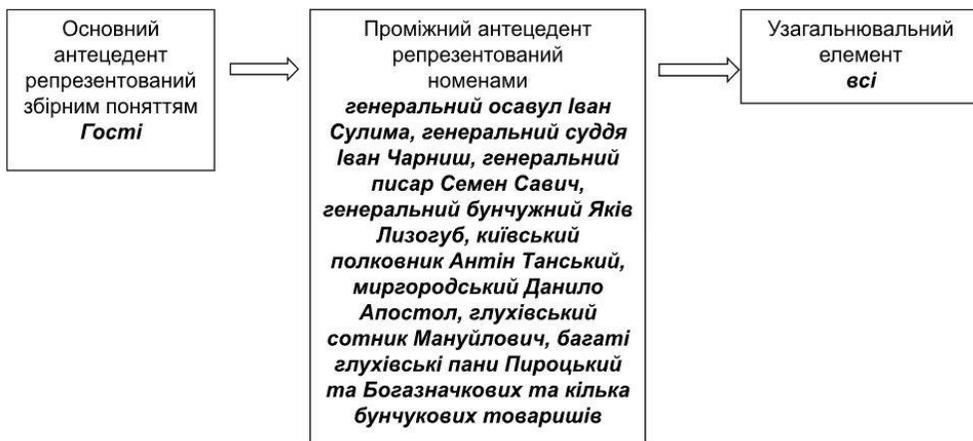
*– Слухай, мужик, у мене часу немає з тобою тільки травити, де **ця чувирла**? Я ж бачу, що **її** туплі у тебе стоять. (Д. Білий “Чорне крило”) [2].*

Анафоричні відношення як засіб зв’язку між компонентами текстової структури можна репрезентувати за допомогою схеми:

Категорія узагальненості репрезентується займенниками *всі, все*.

Крім синонімічних, між основним і проміжним антецедентом можемо спостерігати гіперонімічні (родо-видові) та метонімічні відношення: *“Гостей прибуло чималенько – генеральний осавул **Іван Сулима (1)**, генеральний суддя **Іван Чарниш (2)**, генеральний писар **Семен Савич (3)**, генеральний бунчужний **Яків Лизогуб (4)**, київський полковник **Антін Танський (5)**, миргородський – **Данило Апостол (6)**, глухівський сотник **Мануйлович (7)**, багаті глухівські пани **Пироцький та Богазначкових (8)** та кілька бунчукових товаришів **(9)** – майже **всі** з родинами. **В дворі стояли гомін, пересміхи, перегуки**” (Ю. Мушкетик “Гетьманський скарб”) [13]. Анафоричні відношення як засіб зв’язку між компонентами текстової структури можна репрезентувати за допомогою схеми:*

Роль антецедента (сміслового джерела, “вказівного мінімуму”) може виконувати означальний займенник *весь*, коли функціонує в формі множини: “**Всі** говорили разом, бо **всіх** одно турбувало. **Одні** хотіли зібрати це грошей для станового, **другим** приходила до голови думка прохати пові, щоб заступились. **Інші** знов радили зійтись до синагоги і в молитвах провести ніч (М. Коцюбинський “Він іде”) [11]. У наведеному сегменті зв’язування речень за допомогою компонента *всі*, який потім розділяється на *одні*, *другі* та *інші*. Це зумовлено текстовою позицією щодо наступного контексту і семантикою прономінатива, оскільки у тексті займеннику *всі* антецедентом (смісловим джерелом), а анафоричними елементами (анафориками) є *одні*, *другі*, *інші*. Водночас займенник *весь* виконує роль проміжного антецедента, а роль основного – виконує нечленоване словосполучення і перебуває анафоричних зв’язках із займенником *вони* у відповідній граматичній формі: “Хитрово чипів супроти Апостольської церкви, спиною до головного входу, за ним – **кілька дяків, піддячих, писарів та канцеляристів**. **Усі** в довгих та дорогих кожухах-шубах – малоросійські підданці мали чудуватися на царські багатства та статок, думати про те, що ї **вони** незабаром ходитимуть у соболях, бобрах та чорних лисицях” (Ю. Мушкетик “На брата брат”) [14]; Анафоричні відношення як засіб зв’язності між компонентами семантичної текстової структури можна репрезентувати за допомогою схеми:

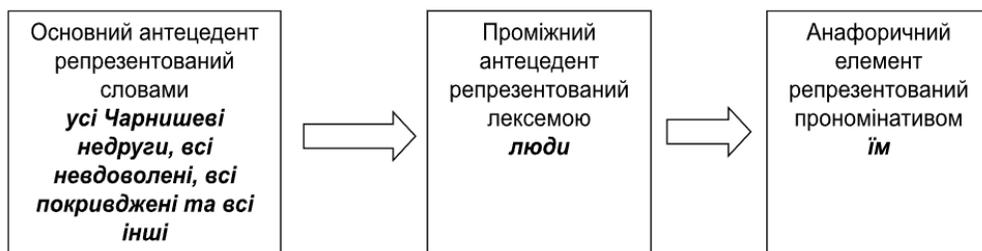

Займенник *весь* може виконувати роль другого проміжного антецедента: *“Канцеляристи – люди освічені, майже всі вивчали науки: в колегіях, деякі навіть за кордоном, але й військові також, любили поширмувати в садочку за хатою на шаблях, поборотися, поборюкатися, але не менше любили поширмувати словами з наук філософських, камерних та військових. О, ту військову науку, вичитану з книг, вони знали ліпше за будь-якого полковника, який доскочив свого чину шаблею”* (Ю. Мушкетик *“Гетьманський скарб”* [13]. Анафоричні відношення як засіб зв’язності між компонентами семантичної текстової структури можна репрезентувати за допомогою схеми:

Саме цей займенниковий антецедент йменуємо як проміжний антецедент. Синтаксичні конструкції такого типу репрезентують різні типи (види) зв’язності, що простягаються на значну глибину текстового макрознака.

Якщо означальний займенник *весь* функціонує як атрибут і входить до групи антецедента-субстантива, а проміжним тут виступає слово *люди*, то анафоричним елементом займенник *вони*: *“І ось тепер заворушилися усі Чарнишеві недруги, всі невдоволені, всі покривджені та всі інші, хто хотів переміни – люди завше прагнуть переміни, і навіть хороші урядовці їм обривають, і вони намагаються їх поміняти, а що вже казати про таких, як Чарниш”* (Ю. Мушкетик *“Гетьманський скарб”*) [13]. Анафоричні відношення як засіб зв’язності між компонентами семантичної текстової структури можна репрезентувати за допомогою схеми:

“Я викриваю всіх отих... здириків, убивць. На старість вони стають дуже богомільні, плачуть над своїм життям та злі люди. Вони розповідають сльозливі байки, в яких самі – жертви” (Ю. Мушкетик *“Гетьманський скарб”*) [13]. Пронімінатив *весь* може входити до групи анафоричного елемента (анафорика): *Люди виходили й заходили, кількоро навіть сіло в порозі, всі вони слухали молитви без належної*

поваги, скорше навіть зі злістю, одначе не перепиняли нас (Ю. Мушкетик “Гетьманський скарб”) [13].

Проміжним антецедентом може бути і порядковий числівник, що виступає субстантивованим засобом вказівки на названий уже антецедент. Функціонуючи як антецедент другого ступеня, такий сегмент аналізованої структури виступає “проміжним єднальним пунктом” на шляху розгортання лінії текстової зв’язності [9, с.11].

Структури з проміжними антецедентами охоплюють референційною, граматичною, смисловою, семантичною зв’язністю досить великі текстові фрагменти [10, с.12], [15, с.175-176].

У попередньому контексті фігурують кілька іменників з однаковими морфологічними параметрами – “потенційних антецедентів”, для ідентифікації анафоричного елемента (анафорика) і антецедента в дію вступає прийом семантичного узгодження: “За хвилину Трохим намагався заспокоїти коня, але **той** бився все сильніше” (Д. Білий “Заложна душа”) [1].

– Давай, Цигане, на пагорб – слідкуй за степом! – наказав отаман (Волох) **харцизу із чорною бородою. Той** підвівся, прихопивши з собою добрячий оберемок сала і пляшку горілки і за хвилину погнав у степ” (Д. Білий “Заложна душа”); “**Писар** ухопив лопату, що нею хліб у піч садовлять, шелехнув капітана, а **денищик** утік, покликав **солдатів, драгунів, почали вони** добувати хату” (Ю. Мушкетик “Гетьманський скарб”) [13].

Отже, можемо узагальнити – проміжний (опосередкований) антецедент (сміслові джерело) виконує функцію вторинної, анафоричної номінації, репрезентованої синонімом, субстантивованим прикметником, іменником, вокативом, лексико-семантичною одиницею позитивної або негативної аксіології, таксономічною дескрипцією.

Література

1. Білий Д. Заложна душа: роман. URL: <https://4read.org/807-bliy-d-zalozhna-dusha.html>
2. Білий Д. Чорне крило. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/search.php>
3. Вихованець І.Р., Городенська К.Г. Теоретична морфологія української мови. Київ, 2004. 400 с.
4. Геріш Н.С. Текстотвірний потенціал анафоричних відношень. *Українознавчі студії*. 2012-2013. №13-14. С. 42-47.
5. Геріш Н.С. Анафора в текстах українських поетів. *Вісник Прикарпатського університету. Філологія*. Випуск 36-37. С.171-175.
6. Гончар О. Собор. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=55>
7. Гуйванюк Н.В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць: монографія. Чернівці, 1999. 336 с.

8. Загнітко А.П. Теоретична граматика сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк, 2011. 992 с.
9. Кононенко В.І. Прагматика художнього тексту: пошуки новостилу: монографія. Київ; Івано-Франківськ, 2021. 365 с.
10. Кононенко В.І. Текст і смисл: монографія. Київ; Івано-Франківськ, 2012. 272 с.
11. Коцюбинський М. Він іде. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=2549>
12. Мельник Я.Г. Прологмени до українського дискурсу: етнокультурний, соціально-політичний та лінгвoseміотичний аспекти. Ч. І. Івано-Франківськ, 2023. С. 404.
13. Мушкетик Ю. Гетьманський скарб: роман. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=990>
14. Мушкетик Ю. На брата брат: роман. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=988>
15. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава, 2008. С.175-176.
16. Штерн І.Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики: енциклопедичний словник для фахівців з теоретичних гуманітарних дисциплін та гуманітарної інформатики. Київ, 1998. 335 с.
17. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови. Київ, 2004. 406 с.

INTERMEDIATE (MEDIATE) ANTECEDENT AS A STRUCTURAL-SEMANTIC UNIT OF ANAPHORICAL RELATIONSHIPS IN THE UKRAINIAN LANGUAGE SYSTEM

Yaroslav Melnyk¹, Nadiya Herysh²

¹*Vasyl Stefanyk Carpathian National University, 76000, Ivano-Frankivsk;
e-mail: kzm@pnu.edu.ua;*

²*Chernelytsia Lyceum; Ivano-Frankivsk region, Kolomyia district,
78112, Chernelytsia village, Nezalezhnosti st. 20;
e-mail: herysnadia@gmail.com*

The article is devoted to the intermediate (mediated) antecedent as a structural-semantic unit of anaphoric relations. The definition of the intermediate (mediated) antecedent within the semantic organization of a sentence and related syntactic constructions is of particular relevance. The purpose of the study is to investigate and describe the intermediate (mediated) antecedent in syntactic constructions. Achieving this goal involves solving the following tasks:

1. to generalize the concept of anaphoric relations as a type of semantic relation;

2. *to investigate anaphoric relations with the intermediate (mediated) antecedent in literary texts.*

Anaphoric relations, as a means of connectivity between the components of semantic text structure, are represented by various patterns, where one or two intermediate (mediated) antecedents can be identified. Syntactic constructions with intermediate antecedents encompass rather large text fragments, ensuring referential, grammatical, and semantic coherence.

Attention is drawn to the fact that, in the process of analyzing anaphoric relations, there are various ways of employing the intermediate (mediated) antecedent as a structural-semantic unit of anaphoric relations. In literary texts, it can be represented by a synonym, hyperonym, substantivized adjective, noun, vocative, taxonomic description, as well as lexical-semantic units with positive or negative axiological meaning.

Key words: *anaphoric relations, main antecedent, intermediate (mediated) antecedent, co-referentiality*